

OPINIONS AND CONCEPTS OF LINGUISTS ABOUT THE PHENOMENON OF METAPHORA

Bekbolayev Javlonbek

Teacher of Gulistan State Pedagogical Institute

Meliyeva Robiyakhan

Student of Foreign Language and Literature at Gulistan State Pedagogical Institute

ABSTRACT

This article provides information about the phenomenon of metaphor. The views of several linguists on this type of transfer are compared.

Keywords: derived meaning, denotation, sememe, shape and relative similarity.

METOFARA HODISASI HAQIDA TILSHUNOS OLIMLARNING FIKR VA QARASHALARI

Bekbolayev Javlonbek

Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Meliyeva Robiyaxon

Guliston davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada metafora hodisasi haqida ma'lumot berib o'tilgan. Bir qancha tilshunos olimlarning ushbu ko'chim turi haqidagi qarashlari qiyoslab o'rganilgan.

Kalit so'zlar: hosila ma'no, denotat, semema, shakily va nisbiy o'xshashlik.

МНЕНИЯ УЧЕНЫХ-ЛИНГВИСТОВ О ФЕНОМЕНЕ МЕТАФОРЫ

АННОТАЦИЯ

В статье представлена информация о феномене метафоры, сравниваются взгляды ряда лингвистов на этот вид переноса.

Ключевые слова: производное значение, денотат, семема, форма и относительное сходство.

Hosila ma'no bir necha yo'l bilan vujudga keladi: metafora, metonimiya, sinekdoxa va vazifadoshlik kabi, hosila ma'nolar to'g'ri, bosh ma'no asosida 'paydo bo'ladi. Metafora (gr. metaphora - ko'chirish) - nutq mexanizmi, biror leksema denotatining tashqi, zohiriy o'xshashligi asosida boshqa ma'noni ifodalash uchun ishlatilishi. Metaforik ma'no hosil bo'lishi uchun quyidagidan biri sabab bo'ladi:

1) bir so'z boshqa so'zga nisbatan so'zlovchining ifoda maqsadiga ko'proq mos va muvofiq bo'ladi va shuning uchun birinchisi o'rnida ikkinchisi qo'llaniladi;

2) biror denotatning ifodalovchisi bo'lrnaydi va ma'lum bir so'z boshqa denotatni ham ifodalash uchun qo'llanadi.¹ Demak, birinchi holda ko'chirilayotgan so'z denotatning ikkinchi atamasi bo'lsa, ikkinchi holda birinchi atamasidir. Masalan, (quyi) so'zi anglatadigan ma'noni (etak) so'zi qulayroq va to'laroq ifodalaganligi bois tog'ning quyi tomoniga nisbatan (etak) so'zi ishlatilgan. O'zbek tilida dengizdagi o'ziga xos jo'g'rofiy o'rinning nomi bo'lmaganligi bois (qo'ltiq) so'zi unga nisbatan ham qo'llanadi. Metafora hodisasi asosan, ot turkurni doirasida, qisman fe'lda uchraydi: Qush uchdi. Samolyot uchdi qurilmalarining ikkinchisida (uchmoq) fe'li ifodalagan harakat qushning havodagi qanotlarini silkitib qilgan parvozigga o'xshaydi. Shu boisdan (uchmoq) fe'li ifodalagan keyingi ma'no rmetaforik ma'no. Metafora hosila ma'no hosil qilishning keng tarqalgan usuli sifatida badiiy uslubning, nutqning eng rnuhim vositasidan hisoblanadi. Metaforik hosila ma'no nutqda juda ko'p uchraydi. Ammo ularning lisoniylashgani –sememaga aylangani nisbatan kam qo'llaniladi.

[Qanot] (samolyot), [uchmoq], [og'iz] (qop) kabi leksemalarni ushbu hosila ma'nosi metaforik sememadir. Chunki bular o'z ma'nosifdan tashqari shakily o'xshashlikda ikki xil leksemani 1-qushning qanoti va samolyot qanoti o'rtasida yuzaga kelgan leksemalardir. Metaforik yo'l bilan hosil bo'lgan sernema davrlar o'tishi bilan o'ziga xos atash semalari kasb etishi natijasida bosh sememasidan uzoqlashib, mustaqil holga kelishi, omonimik tabiatga ega bo'lishi mumkin. Masalan, adabiyotshunoslik termini sifatidagi (fojia) umumiste'mol qo'llanishdagi (fojia) so'zidan rna'noviy jihatdan uzilib, ularning nomemalari omonimik munosabatga ega bo'lgan. Shuningdek, jo'g'rofiy termin bo'lgan [qo'ltiq] umumiste'moldagi [qo'ltiq] leksemasining omonimiga aylangan.

Quyidagi fikrlarga qo'shimcha tarzda, metafora tushunchasi (grekcha, ko'chirish) degan ma'noni ifodalaydi, ya'ni bir leksemaning tashqi va zohiriy tomonidan o'xshashligi asosida ma'ni ko'chishidir. Bunda ma'lum so'zning denotat va konatat ma'nolari ishlatish orqali yuzaga keladi.

Ma'noning ko'chishi - bir predmet (yoki hodisa) nomining keyinchalik boshqa predmet yoki hodisani anglatish xususiyatiga ega bo'lishi. Bunday ko'chish shu nom bilan atalayotgan ikki yoki undan ortiq predmet (hodisa) o'rtasidagi aloqadorlikka asoslanadi.²

Masalan, “nafas” leksemasining bosh (to'g'ri) ma'nosi «o'pkaga olinadigan va undan chiqariladigan havo»dir, ammo nafasingizni iliq qiling deganda nafas leksemasi «havo»ni emas. «gap»ni va «niyat»ni ifodalamoqda, chunki nafas olish va nafas chiqarishsiz gap shakllanmaydi, gapsiz esa fikr-niyat ifodalanmaydi: nafas, gap, fikr- niyat o'rtasidagi ana shu aloqa va bog'lanish nafas leksemasining mazmun mundarijasidagi ma'no ko'chishlariga sabab bo'lgan. IZOH : Ba'zan ma'noning ko'chirilishida metafora va funksiyadoshlik (vazifadoshlik) omillari birga qatnashadi: tish («odamning tishi») —tish («arraning tishi») kabi. Bunda odam tishlari va arra tishlari o'rtasidagi shakliy-vazifaviy o'xshashliklar ma'no ko'chirilishiga olib kelgan; qanot

¹ R. Sayfullayeva. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent. 2009. 108-bet.

² R. Sayfullayeva. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent. 2009. 108-bet.

(«qushning qanoti») leksemasining ko'chma ma'noga ega bo'lishi (samolyotning qanotini ifodalashi) ham shakliy-vazifaviy o'xshashlikka asoslangan.

Mana shu yuqoridagi tilshunoslarning fikriga qaraydigan bo'lsak, ular metaforaning yuzaga kelish turlarini alohida ta'kidlab tushuntirib o'tilgan. Ya'ni ikkalasi ham uning 2 turini

a) bir so'z boshqa so'zga nisbatan so'zlovchining ifoda maqsadiga ko'proq mos va muvofiq bo'ladi va shuning uchun birinchisi o'rnida ikkinchisi qo'llaniladi;

b) biror denotatning ifodalovchisi bo'lmaydi va ma'lum bir so'z boshqa denotatni ham ifodalash uchun qo'llaniladi. (R. Sayfullayeva)

1.a) ifodalanayotgan predmetlar (hodisalar) o'rtasidagi shakliy o'xshashlik asosida: burun («odamning burni» —bosh leksik ma'no) —burun («choynakning burni» - hosila ma'no)³;

b) ikkita belgi-xususiyat o'rtasidagi nisbiy o'xshashlik asosida: tez («oz vaqt ichida, darrov» — bosh leksik ma'no: majlis tez tugadi) —tez («darrov achchig'lanadigan, jizzaki» — hosila ma'no: tez odam): (H.Jamolxonov)

Ularning ikkalasining ham fikrlari ma'no jiodatdan olib qaralganda , yaxshi tushunirilib berilgan. Masalan, R.Sayfullayeva, (Qanot), (samolyot), [uchmoql], [og'iz] (qop) leksemalarining shakily jihatidan o'xshashlik asosida ma'no ko'chishinim ta'kidlagan bo'lsa, ya'ni qushning qanoti va samolyotning qanoti leksemalarida shakil jihatidan o'xshash bo'lsa, Insonning og'zi va qopning og'zi leksemalarida ham xuddi shu ma'no aytib o'tilgan.

1)Xuddi shu ma'no orqali H.Jamolxonov ham burun («odamning burni» —bosh leksik ma'no) —burun («choynakning burni» - hosila ma'no); leksemali ifodasida shakl jihatidan o'xshashligini aytib o'tgan. Bunda shunday xulosa yuzaga keladiki, biri so'zning ifoda maqsadiga ko'proq mos va muvofiq bo'lishini ta'kidlasa, ikkinchisi esa ifodalanayotgan predmetlarning shakily va nisbiy o'xshashliklari asosida yuzaga kelishini ta'kidlagan. Bunda har ikkala qarashlarni mazmunan ikki tomonidan o'rganilishini taqozo etadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Va keltirilgan misollarda ularning yaqqol isbotini ham ko'rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. R. Sayfullayeva “Fan va texnologiya. Nasbriyoti” 2009.
2. “Umumiy tilshunoslik” Toshkent. 1979.
3. Rasulov Ravshanxo'ja “Umumiy tilshunoslik” Toshkent-2010.
4. A. Numonov “ O'zbek tilining nazariy grammatikasi” Toshkent “O'qituvchi” 1995.
5. G'ani Abduraxmonov. “O'zbek tili grammatikasi” Toshkent “O'qituvchi” 1996.
6. “O'zbek tilining ilmiy grammatikasi” “O'zfan nashriyoti” Toshkent-1941.
7. Sh. Rahmatullayev. “Hozirgi o'zbek adabiy tili” 2006.
8. H. Jamolxonov. “ Hozirgi o'zbek adabiy tili” Toshkent “Talqin” 2005.
9. S.Rahimov. “Hozirgi o'zbek adabiy tili” Toshkent-2003.
10. K. Nazarov. O'zbek tili punktuatsiyasi, Toshkent.1976,
11. M.Mirzayev va boshqalar “O'zbek tili” Toshkent.1978.

³ H. Jamolxonov. Toshkent. “ Talqin” – 2005. 145- bet.

12. B.O'rinboyev "Hozirgi o'zbek adabiy tili" Leksikologiya" Samarqand.2001
13. O'zbek tili (Universitet va pedagogika institutlari uchun) qayta ishlangan 2-nashr. Toshkent. 1992.
14. A.Aliyev. K. Sodiqov . O'zbek adabiy tili tarixidan. (Universitet talabalari uchun darslik) Toshkent. "O'zbekiston" 1994
15. B.Abduraxmonov , S.Mamajonov Ozbek tili va adabiyoti 9Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik) Toshkent. "O'zbekiston" 1995.
16. R. Saydullayeva "O'zbek tili va adabiyoti " jurnali, 1997,
17. A.Xo'jayev "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali 1998.